

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Vzpomínky v písku: etnografie lezecké oblasti

Bakalářská práce

2022

Anna Nováková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Anna Nováková**
Osobní číslo: **H19439**
Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**
Téma práce: **Vzpomínky v písku: etnografie lezecké oblasti**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Studentka se ve své bakalářské práci bude zabývat formováním lezecké kultury v oblasti Hruboskalsko. Výzkum bude zaměřen na kulturní identitu tohoto místa a způsoby, jimiž ovlivňuje sociální procesy v lezecké kultuře. Charakter hruboskalského pískovcového skalního města zařazuje tuto lokalitu mezi jednu z nejvyhledávanějších a nejnavštěvovanějších oblastí, a to jak amatérskými, tak i profesionálními nadšenci lezení. Studentka se zaměří na měnící se individuální i sdílenou zkušenost těchto lezců. Zároveň bude zkoumat, jak kultura lezců formuje regionální charakter a prostředí Hruboskalska. Studentka bude usilovat o propojení perspektivy antropologie sportu a antropologie krajiny a místa. Hlavními kvalitativními výzkumnými metodami budou polostrukturované rozhovory a zúčastněné i nezúčastněné pozorování, součástí práce bude také audiovizuální výstup. Výzkum bude probíhat převážně v lezecké oblasti Hruboskalsko. Cílem práce bude popsat proměny tohoto místa, formování a vývoj kultury zdejších lezců a uvedení těchto zjištění do souvislostí.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Archetti, E. P. 1999. *Masculinities. Football, Polo and the tango in Argentina*. Oxford: Berg.
- Augé, M. 2004. *Oblivion*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibas, P. 2014. Fenomenologie prostoru: O geografii místa, krajiny i nepřítomnosti, in Osman, R., R. Matoušek, *Prostor(y) geografie*, 231-249. Praha: Karolinum.
- Hirsch, E., M. O'Hanlon (eds.) 1995. *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press.
- Mácha, P. 2010. Krajiny antropologie a antropologie krajiny, *Český lid* 3: 225-246.
- Nichols, Bill 2010. *Úvod do dokumentárního filmu*. Praha: Akademie múzických umění (AMU).
- Novotná, H., O. Špaček, M. Jantulová Štovičková (eds.) 2020. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.
- Pauknerová, K. 2019. *Krajina mezi pamětí a zapomináním*. Praha: Karolinum.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Milan Durňak, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2020**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 19. listopadu 2020

Prohlášení

Práci s názvem *Vzpomínky v písku: etnografie lezecké oblasti* jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 8. 2022

Anna Nováková

Tato práce se skládá z textové a audiovizuální části.

Poděkování

Na prvním místě bych chtěla velice poděkovat Mgr. Milanu Durňakovi, Ph.D. za odbornou pomoc a rady týkající se psaní této závěrečné práce i tvorby etnografického filmu a za veškerý čas, jež mi v celém tomto procesu věnoval.

Zároveň děkuji za obrovskou ochotu a laskavost všem svým informantům, bez nichž by můj výzkum vůbec nemohl proběhnout. Děkuji za veškeré zážitky, které jsem díky nim získala, a cenné informace, jež mi předali.

Mé poslední díky patří všem mým nejbližším, kteří mi byli po celou dobu výzkumu a tvorby filmu oporou.

Název

Vzpomínky v písku: etnografie lezecké oblasti

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá kulturou krajiny Hruboskalska a místní komunitou. Vychází z konceptů antropologie krajiny, místa a antropologie sportu. Pomocí polostrukturovaných a neformálních rozhovorů a zúčastněného pozorování se snaží zjistit, jak se hruboskalská lezecká komunita formovala v průběhu let a jak její působení ovlivňuje vývoj místní krajiny.

Klíčová slova

lezení, antropologie krajiny, místo, antropologie sportu, individuální a kolektivní paměť

Title

Memories in the Sand: the Ethnography of the Climbing Area

Annotation

This bachelor thesis deals with the culture of the landscape of Hruboskalsko and the local community. It is based on concepts of anthropology of landscape, place and anthropology of sport. Using semi-structured and informal interviews and participant observation, it seeks to discover how the climbing community of Hruboskalsko has been shaped over the years and how its influence has affected the development of the local landscape.

Key words

climbing, anthropology of landscape, place, anthropology of sport, individual and collective memory

Obsah

Úvod.....	9
1 Metody výzkumu.....	11
1.1 Kvalitativní výzkum	11
1.2 Etnografický výzkum	12
1.3 Cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	13
1.4 Rozhovory	13
1.5 Zúčastněné pozorování	15
1.6 Popis terénu	16
1.7 Informanti a filmoví aktéři	18
1.8 Etnografický film a jeho role.....	19
1.9 Etika výzkumu.....	20
2 Teoreticko-výzkumná část	21
2.1 Historie lezení na Hruboskalsku.....	21
2.1.1 TJ Český ráj.....	24
2.2 Antropologie krajiny a místa	25
2.2.1 Krajina Hruboskalska	27
2.2.2 Paměť krajiny	30
2.2.3 Kolektivní a individuální paměť	32
2.2.4 Cintorín.....	32
2.3 Antropologie sportu	33
2.4 Hruboskalská lezecká komunita	34
3 Závěr.....	37
Seznam použité literatury.....	41

Úvod

První zkušenosti s pískovcovým lezením jsem získala již ve svém raném věku. Dlouhou dobu jsem se mu nevěnovala dostatečně, i přesto, že mne tento sport a životní styl mnoha zajímavých lidí fascinoval. Zejména během studia na vysoké škole jsem si ke skalám začala aktivně hledat cestu. Díky přátelům jsem měla příležitost podívat se do oblasti Hruboskalska, která leží v srdci Českého ráje. Zdejší atmosféra mne natolik uchvátila, že ačkoliv mou domovskou oblastí z hlediska trvalého bydliště byly Broumovské stěny a Adršpašsko-teplické skály, bylo to právě Hruboskalsko, kde jsem se ve skalách začala cítit jako doma.

Pískovcové lezení je specifickým odvětvím tradičního sportovního lezení. Z hlediska geologické stavby pískovce se při lezení musí používat odlišné lezecké a zejména jistící techniky než na jiných materiálech (vápenec, žula, rula aj.). Také proto je lezení „na písku“ psychicky náročnější a obvykle se zde nedosahuje tak vysoké fyzické výkonnosti jako jinde (výjimkou však mohou být oblasti s pevnějším pískovcem a sportovněji odjištěnými lezeckými cestami). To je však (nejen z mého pohledu) jednou z hlavních kvalit pískovcového lezení. Desítky let zažitá tradice nás lezce nutí nejen ke sportovním výkonům, nýbrž i ke zvládnutí vysoké psychické zátěže, kterou zajišťuje zejména lámavá skála a sporadicky fixně zajištěné stěny, hrany, spáry a komíny. „Píškař“ musí být nejen silný, flexibilní a mít osvojenou skvělou lezeckou techniku. Musí být také schopný v klidu a s rozvahou promýšlet každý krok, mnohdy pod vysokým psychickým tlakem, neboť nezřídka může být tento krok fatální.

Hruboskalsko patří mezi jednu z prvních oblastí, kde se české lezení rozvíjelo v podobě, jakou známe dnes. Zdejší lezecká komunita se silně drží zažitých tradic, které zde zavedly legendy pískovcového lezení. Místní historie je i v dnešní době pramenem eticko-lezeckých zásad a v určité míře se prolíná s každodenním životem lezců. Při večerních posezeních u piva po celém dni lezení jsou to právě jména hruboskalských průkopníků, která jsou připomínána. Generace lezců, kteří se na mém výzkumu k bakalářské práci podíleli, jsou generací, jež tyto průkopníky stále uchovává v živé paměti a mnohdy vzpomíná na společná setkání a chvíle prožité pod mohutnými skalními převisy.

V této práci nenaleznete zvlášť výzkumnou a zvlášť teoretickou část, neboť teorie s praxí se v celém procesu výzkumu prolínaly, a bylo by tedy bezpředmětné snažit se je oddělit. Teoretická východiska pro tento výzkum jsou především antropologie krajiny, místa a antropologie sportu. Původním záměrem bylo rozpracovat i fenomén antropologie turismu, v průběhu výzkumu jsem však usoudila, že se jedná o příliš rozsáhlé téma, jež by vyžadovalo hlubší zkoumání, a rozhodla jsem se jej tedy vynechat. I přesto se však v následujících kapitolách objevují témata, která se antropologie turismu dotýkají. Součástí práce je též etnografický film s názvem *Vzpomínky v písku*, jenž se snaží přiblížit povahu hruboskalské lezecké komunity a kulturu zdejšího prostředí.

1 Metody výzkumu

1.1 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum, jak tvrdí Novotná (2019: 260, 261), spočívá v porozumění. Správně zvolenými výzkumnými metodami se snažíme pochopit jednání aktérů, rozklíčovat fungování sociálních struktur, v nichž se ono jednání odehrává, pokoušíme se vysvětlit, proč ten či onen člověk dělá ty které věci, jak on sám svému jednání rozumí či jak se cítí. Zkrátka snažíme se ponořit do hloubky řešeného problému a nezůstávat pouze u hladiny zkoumaného.

Stejně tak popisuje kvalitativní výzkum i metodolog John Creswell: „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách" (Creswell 1998: 12 in Hendl 2005: 50).

„Pro kvalitativní výzkumné strategie je typické, že se snaží subjekt/téma svého výzkumu sledovat kontextuálně, tj. výzkum na tento subjekt/téma a priori neredukují. Ba dokonce se může stát, že se v procesu výzkumu s ohledem na tyto kontexty pozmění či upřesní výzkumná otázka“ (Novotná 2019: 267).

Výzkumník je chtě nechtě neoddělitelnou součástí svého výzkumu a podepisuje se pod něj silným písmem. Je to právě on, kdo utváří „scénář“ svého výzkumu výběrem informantů, kladením otázek a následnou interpretací získaných odpovědí, poznatků, které si z terénu odnáší a které se budou méně či více lišit od poznatků, jež by v tom samém terénu se stejnými informanty získal jiný badatel. Podle Novotné (2019: 268) je výzkumník nedílnou součástí výzkumu, čehož by si měl být v průběhu bádání neustále vědom.

V rámci etnografického výzkumu přichází výzkumník do terénu jako cizinec, neznalý řeči, kultury a místních poměrů. Jeho úkolem je proniknout do tohoto nového světa, pozorovat, ptát se a učit, osvojovat si řeč a zvyky dané skupiny a stát se jejím členem (Schütz in Novotná a kol. 2019: 263). I já sama jsem zažila Schützem popisovanou roli cizince. Ačkoliv se lezení věnuji a oblast Hruboskalska jsem před svým výzkumem navštívila nejednou, s místní lezeckou komunitou jsem neměla nic společného. Některé tváře mi byly povědomé, vídávala jsem je často po lezení v místní hospodě nebo i ve videích (Od palice k vrtu – Direct Alpine 2020, Pokéron – Hanibal.cz 2016, ONSAJT: Bojsa – Hanibal.cz 2016, Kolem Skal! – 2. Jizerky – Hanibal.cz 2020) či knihách (P.R.A.C.H.TE.L. aneb Život na niti – Hlaváček 2013), s nikým jsem se však neznala osobně. Velice zásadní pro mne bylo

oslovení předsedy lezeckého oddílu TJ Český ráj a natáčení prvního rozhovoru právě s ním, neboť on velmi dobře pochopil mou situaci a ujal se role jakéhosi průvodce zdejší oblasti a lezeckou komunitou. Díky jeho přátelskému přístupu se mi podařilo setřást obavy z toho, že mne moji informanti budou vnímat jako nežádoucího vetřelce, a při dalších rozhovorech a setkáních jsem tak mohla proniknout o něco hlouběji do jejich světa.

Předem jsem si připravila okruhy témat, která jsem při rozhovorech se svými informanty chtěla probrat. Mnohokrát jsem se zeptala na naprosto banální věci, které mi však nebyly zcela jasné a na které by se ptal zřejmě každý nově příchozí. Byla jsem velmi mile překvapená, že se nad mými občas až triviálními dotazy nikdo z informantů ani nepozastavil a všichni se mi snažili danou problematiku vysvětlit co nejlépe. Celkově jsem v terénu se svými informanty strávila mnoho dní v období od dubna do srpna roku 2022.

1.2 Etnografický výzkum

Základní technikou etnografického výzkumu je zúčastněné pozorování a další doplňkové techniky, jež jsou prováděny v rámci terénního výzkumu (Soukup 2014:77-97). Etnografická práce v terénu je podle Eriksena (2008: 39) hlavním zdrojem informací o kultuře a společnosti.

Při etnografickém výzkumu se výzkumník sám stává součástí studovaného prostředí (Novotná a kol. 2019: 273). Zároveň by se měl podle Hendla (2005: 118) umět odcizit a nahlížet na zkoumané prostředí spíše očima outsidera, který si dokáže všimnout i nepatrností, pro výzkum podstatných, jež by outsider snadno přehlédl.

Pojmy outsider a insider popisuje Novotná (2019: 281) nikoliv jako dvě opozita, nýbrž jako míru toho, nakolik jsou nám terén, situace a lidé v nich blízké a známé. Znamená to, že v rámci jediného výzkumu může být výzkumník v jednom ohledu outsiderem, v jiném naopak insiderem, Tuto situaci jsem měla sama možnost zakusit, jak bude patrné z následujících řádků.

Výzkum k této bakalářské práci pro mne odstartoval nikoliv konkrétním datem, nýbrž obdobím, kdy jsem v oblasti Hruboskalska začala trávit více a více času během roku 2021. Nejprve jsem se zorientovala v jednotlivých podoblastech, naučila jsem se, kde jsou pro zdejší komunitu důležitá místa a jak se jim v místním slangu říká. Snažila jsem se občas prohodit pár slov s náhodnými lezci, které jsem potkala, abych se cítila více „jako doma“. Prostudovala

jsem si historii oblasti, navštívila expozici Horolezectví v turnovském muzeu¹ a začala skrze webové stránky Hruboskalsko² sledovat aktuální dění. Trávila jsem více večerů v místním bufetu na Koupališti Sedmihorky³, který je místem pravidelných setkání lezců po celodenním lezení, kde jsem pozorovala a naslouchala. Postupem času jsem již věděla, kde je která skála a kam vede ta či ona cesta. Začala jsem se cítit jako insider v této oblasti. Co se však týče mého pozice v místní komunitě, zde jsem byla stále naprostým outsiderem.

1.3 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu mezi lezci z oblasti Hruboskalsko bylo pochopit, popsat a audiovizuálně zachytit, na jakých principech funguje zdejší lezecká komunita, o jaké hodnoty se opírá, jakou roli v dnešní podobě lezení na Hruboskalsku hraje místní historie a jaká je individuální i kolektivní zkušenost lezců z této lokality.

Výzkumné otázky:

- Jakým způsobem se formovala hruboskalská lezecká kultura a jaká je zkušenost místních lezců s jejími proměnami v průběhu let?
- Jaká je individuální i kolektivní paměť lezců spojená s krajinou Hruboskalska?
- Jakým způsobem se mění regionální charakter hruboskalského pískovcového skalního města v důsledku působení lezecké kultury?

1.4 Rozhovory

Prvotním záměrem při zadávání tématu bakalářské práce bylo provést polostrukturované rozhovory. Polostrukturovaný rozhovor, zejména pak v antropologii, by měl dát dotazovanému dostatečný prostor pro vlastní myšlenky a témata (Novotná 2019: 324). Předem připravená struktura „pomáhá udržet zaměření rozhovoru, ale dovoluje dotazovanému zároveň uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti“ (Hendl 2005: 174). Připravila jsem si proto okruh témat, která mi přišla pro můj výzkum nejdůležitější a u některých z nich jsem si i blíže specifikovala (spíše jako poznámky pro sebe), co vše by asi v rozhovoru mělo zaznít. Jak píše Novotná (2019: 324), „klíčová jsou otevřenost a flexibilita, jež umožňují měnit pořadí témat a reagovat na odpovědi.“ O pravdivosti tohoto faktu jsem se záhy přesvědčila. Od počátku

¹ Webové stránky Muzea Českého ráje v Turnově: Expozice Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa. – <https://www.muzeum-turnov.cz/horolezecka-expozice/>

² Webové stránky horolezeckého klubu TJ Český ráj – <https://www.hruboskalsko.cz/>

³ Dále v textu budu používat místní označení Koupák.

výzkumu jsem měla jistou představu o tom, jaké závěry z něho zřejmě budou plynout. Do hruboskalské lezecké komunity jsem sice moc neviděla, ale o lezení v této oblasti jsem již měla poměrně rozsáhlý přehled, a tak jsem netušila, co by mne během výzkumu mohlo překvapit. Hned první rozhovor mne však vyvedl z tohoto velkého omylu.

Při rozhovoru s informantem Gomim jsme nejprve museli dojít na místo, kde bude dobré světlo a co největší klid pro natáčení. V průběhu těchto asi 20 minut chůze jsem se od svého informanta snažila zjistit, jak se mu daří, jaké plány má na blížící se léto a doufala jsem, že navodím přátelskou atmosféru, a zbytek rozhovoru bude probíhat v podobném duchu. V rychlosti jsem ho seznámila s tématem méjí bakalářské práce a nastínila jsem mu, na co bych se během rozhovoru chtěla zaměřit. Musím přiznat, že po zbytek debaty jsem se již prakticky nemusela o nic snažit. Gomi velice dobře pochopil mou situaci a po uvedení prvního tématu, které jsem chtěla probrat, se sám rozpovídal a poměrně logicky navazoval na témata další, která jsem pak již nemusela zmiňovat. Původně zamýšlený polostrukturovaný rozhovor tak plynule přešel k rozhovoru velmi otevřenému, který částečně vykazoval prvky narace, částečně pak měl rysy naprosto běžného neformálního rozhovoru. Z důležitých témat, která jsem měla připravená, jsme probrali naprosto všechna, aniž bych se jedinkrát podívala na poznámkový lístek v kapse. Zároveň jsme se dostali i do míst, k nimž by mne ani nenapadlo rozhovor směřovat. Nakonec jsem však zjistila, že právě díky tomu jsem se dozvěděla klíčové myšlenky pro závěry mého výzkumu.

U zbývajících rozhovorů jsem již pokračovala následovným způsobem. Dopředu jsem se snažila o daném člověku zjistit informace, od kterých bych se mohla odrazit. Každý z informantů v mém výzkumu a ve filmu zaujímá svou konkrétní roli, což jsem si však uvědomila až v průběhu postprodukce filmu. Přečetla jsem si knihu o jednom z informantů, články v časopisech, příspěvky na sociálních sítích a zhlédla jsem nemálo lezeckých videí, která jsou na internetu dostupná. Před započítím každého rozhovoru jsem tedy měla pocit, že svého informanta poměrně dobře znám a jednotlivá témata rozhovoru jsem zacílila na konkrétní osobu, vždy však s ohledem na výzkumný cíl. Struktura každého rozhovoru tedy byla vždy odlišná, všechny však spojovalo to hlavní – odpovědi na dílčí otázky mi měly pomoci zodpovědět hlavní výzkumné otázky.

Strukturu rozhovoru jsem měla vždy po ruce, ani při jednom setkání jsem se do ní však nepodívala. Povídání s každým informantem se odvíjelo tak přirozeně a plynule, až jsem usoudila, že narušování takového přátelského neformálního rozhovoru předem připravenými dotazy, by mohlo celý průběh a výsledky negativně ovlivnit, a to i přesto, že moje otázky byly

z mého pohledu pečlivě promyšlené. Přišlo mi zkrátka nejlepší dát svým informantům co nejvíce prostoru pro vlastní vyjádření a doptávat se spíše z pozice zvědavé lezkyně-začátečnice, která je v oblasti Hruboskalska nováčkem, než z pozice studentky-výzkumnice, jež pouze potřebuje napsat svou bakalářskou práci. Snažila jsem se zapadnout do jejich světa, bedlivě jsem poslouchala a doptávala se i na podrobnosti, které na první pohled nemusely být pro můj výzkum nikterak přínosné. Pokoušela jsem se „porozumět perspektivě dotazovaných a významům, které přikládají žitému světu“ (Novotná 2019: 318).

Rozhovor s pamětníkem Jirkou Čihulkou měl ze všech pěti rozhovorů nejvíce povahu biografického narativního rozhovoru, jak jej popisuje Novotná (2019: 273, 328). Jirka si pro naše setkání připravil desítky fotografií, deníků, archivních článků a dalších písemností, které mu pomáhaly držet ve vyprávění jakousi logickou linku. Mluvil zejména o období svého dětství, přes dobu, kdy se aktivně věnoval lezení, konče chvílí, kdy přišel o většinu svých lezeckých kamarádů a s lezením téměř přestal.

S tímto přístupem mi každý z rozhovorů přinesl mnohem více, než jsem od něho zpočátku očekávala. Zjistila jsem spoustu informací nejen o lezeckém, ale i o osobním životě informantů, poslechla jsem si nespočet zajímavých historek o různých (dnes již třeba nežijících) osobnostech hruboskalského lezení a nabyla jsem dojmu, že mezi těmito lidmi již nejsem tak cizí. S většinou informantů jsem pokaždé strávila alespoň půl dne, s některými i opakovaně. U Gomiho a Bojsy nejprve proběhl několikahodinový rozhovor, následně jsme se domluvili na dotočení některých záběrů (zejména záběrů z lezení, pro které bylo potřeba mít po ruce i spolulezce-jističe) v jiný den. Se spoustou svých informantů jsem se během léta i náhodně potkala ve skalách a vždy proběhla alespoň krátká rozmluva, při mnohých z nich jsem získala spoustu dalších zajímavých poznatků pro svůj výzkum a měla jsem možnost více proniknout do hruboskalské komunity. Z původního outsidera mezi lezci ze Skaláku jsem se pomalu začala měnit na insidera.

1.5 Zúčastněné pozorování

Antropolog Martin Soukup považuje zúčastněné pozorování za klíčovou techniku antropologických výzkumů. Vyznačuje se přímou účastí výzkumníka na probíhajícím životě komunity či skupiny, ať už se jedná o běžné každodenní události či významnější kulturní jevy. Antropolog se snaží být součástí skupiny a v rámci pozorování pochopit sociální a kulturní procesy v ní (Soukup 2014: 93). Powdermakerová potom upozorňuje

na protichůdnost této techniky, při které se antropolog snaží skrze odstup od zkoumané komunity zajistit objektivitu svého pozorování, zatímco se však pokouší stát se zapojeným členem skupiny (Powdermakerová 1966 in Soukup 2014: 93).

Svůj výzkum jsem chtěla provádět v oblasti, do které se ráda vracím a kterou bych chtěla lépe poznat. Spojit výzkum s trávením svého volna ve skalách pro mne byla skvělá volba. Ve dnech, kdy jsem se do Skaláku vydala sama nebo s přáteli, jsem vždy alespoň pár hodin věnovala pozorování. Pozorovala jsem přírodu, lezce, turisty i vzájemnou interakci těchto jednotlivých složek. Významnou roli v této prvotní části výzkumu hrál již dříve zmíněný Koupák. Zde jsem proseděla spoustu večerů a pozorovala pouhý průběh chování lezců v jejich přirozeném prostředí mezi přáteli. Tímto nezúčastněným pozorováním a posloucháním jsem získala mnoho užitečných informací, které mi byly k užitku především ve fázi pozorování zúčastněného. To odstartovalo účastí na jarní brigádě Otevírání Skaláku, kdy jsem se poprvé aktivně zapojila nejen do hovoru s místními, ale především do společné aktivity. Od té chvíle jsem se chytala téměř každé příležitosti být součástí dění, samozřejmě s ohledem na to, abych nebyla přítomna až příliš a mé chování nebylo rušivé. Kromě jiného jsem měla možnost být zapojena též jako spolulezec a jistič, což mi umožnilo pozorovat fungování lezců v jim vůbec nejpřirozenějším prostředí.

Jak praví Novotná (2019: 355-365), zúčastněné pozorování se skládá ze dvou stěžejních aktivit. Tou první je účastnění se toho, co zkoumaná skupina běžně dělá ve svém přirozeném prostředí. To nám umožní lépe pochopit, jak skupina funguje, jak přemýšlí, čím se řídí, proč některé věci dělá tak, a jiné jinak. Druhou aktivitou je potom samotné pozorování, při kterém se snažíme sledovat vše, co nám pomůže zodpovědět naše výzkumné otázky.

1.6 Popis terénu

Hruboskalsko je přírodní rezervace v CHKO Český ráj ležící v severovýchodních Čechách. CHKO se rozkládá na území tří krajů – Libereckého, Královéhradeckého a Středočeského. Jeho rozloha činí 18 180 ha a jedná se o vůbec nejstarší chráněnou krajinnou oblast u nás, založenou v roce 1995 (Chráněná krajinná oblast Český ráj).

Samotná přírodní rezervace Hruboskalsko byla vyhlášena v roce 1998 a její rozloha činí 219,2 ha. Hlavní úlohou této rezervace je ochrana největšího a nejvýznamnějšího skalního pískovcového města v Českém ráji (Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky).

Oblast Hruboskalsko spadá, stejně jako většinová část celého Českého ráje, do České tabule (tvořící převážnou část geologické jednotky Česká křídlová pánev). Jedná se o sedimentační oblast táhnoucí se severní částí České republiky od Drážďan až k severozápadní Moravě. Přibližně před 100 miliony let ve svrchní křídě byla celá tato oblast zaplavena mořem, na jehož dně se usazovaly sedimenty (pískovce, jílovce, opuky atp.). Po poklesu hladiny moře zůstala vyvýšená rovina v podobě České křídlové tabule. V kvádrových pískovcích zde vznikla skalní města⁴, jako je právě Hruboskalsko (pod místním důvěrnějším označením známé jako Skalák) či Prachovské skály. Působením dešťů, mrazu či větru se skalní věže⁵ i masivy postupně vymodelovaly do dnešní podoby – vznikly roztodivné tvary, hodiny⁶, brány⁷ i voštiny⁸ (Hejtmánek 1996: 20).

Oblast Hruboskalsko se dělí na podoblasti Kapelník, Čertova ruka, Přední Skalák, Maják, Dračí skály a Zámecká rokle. Pro tyto oblasti jsou vypracovány lezecké průvodce Hruboskalsko 1. a 2. díl od autorů Petr Hejtmánek, Miloslav Homolka a Jindřich Sochor. Další podoblastí, která však v těchto průvodcích není zahrnuta, jsou Údolíčka, jež jsou obvykle navštěvována pouze místními lezci.

Skalák, jak budu i na dalších řádcích nazývat lezeckou oblast Hruboskalsko, je z geologického hlediska známý svým měkkým pískovcem. Nemálo výborných lezců z jiných koutů republiky i ze zahraničí před zdejším lezením sklápí zrak a netroufne si na nic jiného, než na klasické, dobře odjištěné a tedy celkem bezpečné cesty. Ne každý zvládne nalézt do více než 50 metrů dlouhé údolní stěny Kapelníka, která se pyšní pouze jediným fixním jištěním ve výšce přibližně 27 metrů. Lezení na pískovci je obecně vzato více rizikové, než kupříkladu lezení na sportovně odjištěných vápencových stěnách. Nejen kvůli pískovcové lezecké tradici, která omezuje fixní jištění na co nejmenší možnou míru, jak potvrzuje i informant Gomi: „*Tradice velí těchhle fixních bodů dávat co nejvíce, aby ta skála po našem odchodu se změnila co možná nejvíce*“, ale také kvůli své drolivé a ne příliš pevné povaze je lezení na „písku“ zkrátka nebezpečnější. Struktura pískovce se však oblast od oblasti liší. Podíváme-li se na povahu pískovce v Adršpašsko-teplických skalách, shledáme, že na skalách

⁴ Skalní město – seskupení skalních útvarů (bloků, věží, stěn aj.), které vznikly procesy zvětrávání a následným odnosem materiálu (Hejtmánek 1996: 20).

⁵ Skalní věž – samostatně stojící různě vysoký i široký hranol, jenž připomíná sloup či věž budovy.

⁶ Skalní hodiny – obvykle několikacentimetrový útvar ve stěně skály připomínající přesýpací hodiny. Okolo nich lezci často provlékají smyčce a používají je jako postupový jisticí bod při průstupu stěnou vzhůru.

⁷ Skalní brána – útvar připomínající bránu či most. Vzniká rychlejší erozí spodní části daného skalního bloku. Dno skalní brány bývá ve stejné úrovni s okolním terénem (Hejtmánek 1996: 20).

⁸ Voštiny – síť několik centimetrů hlubokých jamek ve skalní stěně či převisu. Vznikají převážně chemickým zvětráváním, důležitou roli při jejich vzniku hraje srážková a podzemní voda prosakující horninou (Hejtmánek 1996: 21). Voštiny mnohdy připomínají buňky ve včelích plástech.

místo dobrých chytů, voštin a hodin nalezneme spíše „vyfrézované“ holé stěny se spárami uprostřed, materiál však bude pevnější, než měkké, pod rukama se ulamující chyty na stěnách ve Skaláku.

1.7 Informanti a filmoví aktéři

Výběr informantů pro tento výzkum byl pro mne zpočátku problematický. Ačkoliv se pohybuji mezi lezci a i ve zkoumané oblasti jsem již strávila poměrně hodně času a zlezla několik skal, bezprostřední přístup k místní komunitě jsem bohužel neměla. Výběr informantů tedy provázela silná nervozita ohledně toho, zda lezci vůbec budou mít zájem sdílet se mnou své osobní informace a ztrácet drahocenný čas, jež by raději využili k lezení či jiným aktivitám. Zároveň jsem si nebyla jistá, mám-li oslovit ty nejznámější osobnosti Hruboskalska, náhodné lidi, které ve skalách potkám, nebo se ke vhodnému vzorku dobrat nějak systematictěji. Výsledný výběr nakonec vyplynul sám ze situace a domnívám se, že to byla ta nejlepší možnost.

Jako prvního jsem oslovila předsedu lezeckého oddílu TJ Český ráj Miloslava ‚Gomiho‘ Homolku, jenž na Hruboskalsku působí. Napadlo mě, že jako předseda bude jistě místní komunitou uznávaný, a především, že bude mít široký přehled o zdejších dění. Tento člověk se stal hlavním vypravěčem ve filmu, neboť mě díky svým znalostem a zkušenostem provedl mnoha různými tématy týkajícími se lezení na Hruboskalsku a pomohl mi sehnat dalšího informanta. Tím se stal dvaadevadesátiletý pamětník Jirka Čihulka, jenž vzpomíná na dobu, v níž žily legendy hruboskalského lezení a lidé, kteří významně ovlivnili směr, jímž se zdejší lezení později ubíralo. Dalším informantem se stal významný prvovýstupce Petr ‚Špek‘ Slanina, který sice není osobností pouze a především hruboskalského lezení, avšak jeho podpis lze najít po skalách jak na Hruboskalsku, tak i ve vzdálenějších oblastech. Dále se ve filmu vyskytuje místní správce skal Miroslav ‚Bojsa‘ Dědek, člověk, jenž přímo v oblasti bydlí již od svého narození a který je, dle svých slov, takovým skaláckým⁹ domovníkem. Posledním informantem se stal čtyřiaosmdesátiletý, stále lezecky aktivní Petr Prachtel. Skrze jeho vyprávění a fotografie je do filmu promítnuta i jeho zesnulá žena Zora Prachtelová, jež byla ve své době velmi významnou lezkyní i horolezkyní.

Na počátku výzkumu jsem neměla jasnou představu, jak a kde své informanty získám. Doufala jsem, že výzkum začnu provádět již na podzim roku 2021. Dva dny jsem chodila

⁹ Skalák – hlavní část hruboskalského skalního města.

s kamerou po skalách a během toho jsem oslovila pár náhodných jedinců i skupinek lezců. Získala jsem nějaké kontakty, online formou proběhla následná interakce, ale brzy mi došlo, že tohle není ta správná cesta. K tomuto závěru jsem došla především proto, že velká část oslovených lezců vůbec nebyla místní a k lezení na Hruboskalsku by mi tak měli pramálo co říci. Hruboskalsko není pouze domovskou oblastí místních lezců, ale jako jedno z nejvýznamnějších pískovcových skalních měst v České republice je hojně navštěvováno také lezci z jiných oblastí. Zejména v centrálních oblastech, na nejznámějších věžích a výstupech je zřídka možné narazit na lezce z místní komunity, neboť ti mají všechny klasické cesty za svůj již obvykle vylezené a věnují se objevování lezeckých linií v odlehlejších částech Skaláku. Především významné věže v okolí turistických cest bývají ponechány lezcům, jenž jsou tu „na návštěvě“, nebo také turistům, neboť jsou nejpřístupnější.

Na každoroční hruboskalské brigádě Otevírání Skaláku jsem u večerního piva od místních lezců získala ještě spoustu dalších nápadů na lidi, kteří tuto oblast znají jako své boty a byli by možná ochotní mluvit i na kameru. Jména těchto osob i některé kontakty jsem si uložila, nebylo však v mých silách každému ve svém filmu věnovat prostor. V průběhu výzkumu jsem se se spoustou těchto jmen znovu setkala, a to při rozhovorech s různými lidmi a v různých kontextech. Zpětně mi došlo, že jsem udělala správný krok, když jsem se nechytla prvních jmen, která mi páni lezci nad pivem vemlouvali, neboť tímto svým vzorkem informantů by silně ovlivnili povahu celého výzkumu. Kupříkladu jméno Petr Prachtel nezmínil prakticky nikdo, a to zejména z důvodu jisté kontroverznosti této osoby. Bezesporu je ale právě tento muž důležitou osobností hruboskalského lezení a pro můj výzkum mi poskytl potřebný pohled z druhé strany, tedy pohled člověka, který není členem vrcholové komise, ani nepatří do okruhu těch, kteří v současnosti udávají směr, kam se místní lezení a povaha zdejší lezecké komunity ubírají.

1.8 Etnografický film a jeho role

Součástí této závěrečné práce je filmový snímek *Vzpomínky v písku* (40 minut), jenž zachycuje příběhy šesti lidí, kteří ve svém životě naprosto propadli lezení. Většina těchto životních příběhů se odehrávala a odehrává především v oblasti Hruboskalsko či jejím okolí, částečně pak v dalších lezeckých oblastech po celém světě. Aktéry jsou muži ve věku od 51 do 92 let a jedna žena, která je do filmu promítnuta skrze vyprávění a vzpomínky pamětníků.

Někteří jsou lezecky stále aktivní, jiní se k lezení vrací prostřednictvím fotografií, obrazů a deníků.

Ve filmu byl použitý participační dokumentární modus. Bill Nichols jej popisuje jako modus, v němž filmoví aktéři s filmařem interagují (obvykle v průběhu rozhovorů) a filmař je součástí toho, co se odehrává před kamerou (Nichols 2010). Záběry pořízené z lezení s Bojsou byly kamerovány pomocí observační metody, kdy jsem pouze zachycovala průběh lezení a vzájemnou interakci lezce a jističe, aniž bych do dění jakkoli zasahovala nebo se s dvojicí bavila.

Všechny aktéry spojují tři hlavní skutečnosti. Tou první a nejzásadnější je nepopíratelně láska k lezení. Druhou je skalní oblast Hruboskalsko a přilehlé okolí, jež se pro některé stalo domovem na celý život, pro jiné alespoň domovem druhým, často navštěvovaným. Poslední, z pohledu antropologie o nic méně důležitou skutečností, je společná paměť a historie, přináležitost k jedné lezecké komunitě, zvyky, tradice a další prvky kultury, jež nejen tyto, ale i všechny další hruboskalské lezce spojuje.

Zmíněné skutečnosti jsem se pokusila ve svém filmu zobrazit, zmínit či alespoň „nakousnout“. Snažila jsem se vytvořit snímek, jenž bude srozumitelný jak pro hruboskalskou lezeckou komunitu, tak i pro širší laickou veřejnost. Pojmy, události či jména, která jsou nelezcům (či lezcům z jiných oblastí) nesrozumitelná, jsem se pokusila ve srozumitelném kontextu zmínit v této bakalářské práci. Na obojí můžeme nahlížet jako na samostatná díla, která jsou jedno bez druhého ucelená a smysluplná. Zároveň mohu říci, že obě díla budou čtenáři či divákovi dávat větší smysl, bude-li o nich smýšlet jako o jednom celku, skládajícím se ze dvou vzájemně se doplňujících částí.

1.9 Etika výzkumu

Během svého výzkumu jsem vycházela z etických pravidel, jež by měl výzkumník při práci s informanty (ale i po dokončení práce) dodržovat. Nejprve bylo zapotřebí vysvětlit informantům, co všechno bude obnášet natáčení etnografického filmu a kdo jej pravděpodobně uvidí. Následně jsem se s každým informantem domluvila na tom, do jaké míry si přeje, aby byl v mé práci anonymizován. Nikomu z informantů účinkování ve filmu nevadilo a ani se nijak neohradili proti tomu, aby byl film případně volně přístupný na internetu.

Pokud během rozhovoru došlo k situaci, ve které si informant přál, abych ji nezveřejňovala, kameru jsem buď úplně vypnula nebo si do poznámek napsala, kterou část záběru si musím nechat pro sebe. K takovým chvílím došlo pouze párkrát, a to zejména při hovoru o citlivých osobních tématech nebo o plánovaných prvovýstupech, které nesmím prozradit, aby mým informantům nebyly „ukradeny“ někým jiným.

Bylo pro mne poměrně problematické ve filmu nastínit, jaké konflikty se v hruboskalské komunitě vyskytují, aniž bych tím poškodila některého z informantů. Hlavní konflikt, týkající se prvovýstupů (podrobnější zmínka v kapitole 2.4), jsem zobrazila skrze povídání dvou informantů, z nichž každý stojí na jedné straně pomyslné barikády. Snažila jsem se, aby z jejich slov jasně vyplynulo, že ačkoliv je konflikt přítomný, není nutně důvodem k nesnášenlivosti a že i tito lezci, ač s odlišnými názory, se hluboce respektují.

Každému z informantů jsem nabídla možnost přečtení této bakalářské práce i zhlédnutí filmu ještě před jejich zveřejněním, nikdo z nich to po mně však nevyžadoval. Někteří se zmínili, že se rádi v budoucnu podívají, až bude film zpřístupněný na internetové platformě YouTube.

Musím říci, že díky obrovské otevřenosti všech informantů jsem během výzkumu na žádné etické problémy (kromě stříhu jednotlivých rozhovorů a výsledného konfliktního vyznění) nenarazila.

2 Teoreticko-výzkumná část

2.1 Historie lezení na Hruboskalsku

Kolébkou pískovcového lezení u nás se staly Labské pískovce v Českosaském Švýcarsku již na počátku 19. století. V té době se začaly objevovat první výstupy vykonávané čistě pro zábavu či za účelem objevování. Záznamy o cestách, jež byly přelezeny čistě vlastní silou bez umělých pomůcek, pocházejí z 90. let 19. století (Švec 2000). Většinu těchto výstupů prováděli saští lezci, již se stali průkopníky lezení na písku.

Lezecká činnost (v té době označována za horolezeckou) v Českém ráji byla odstartována v roce 1906 libereckým Němcem Rudolfem Kauschkou zlezením nelehké (zejména v té době) spáry na Dračí zub¹⁰. Byly to právě Dračí skály (podoblast

¹⁰ Znamá věž v Dračích skalách (podoblast Hruboskalska).

Hruboskalska), kde lezení v Českém ráji začalo a odkud se teprve rozšířilo do okolí. Po založení Lezeckého kroužku Prachov v roce 1907 začali jeho členové zdolávat věže v Prachovských skalách i jinde na Hruboskalsku, v roce 1914 byli však nuceni odejít na frontu, a tak ve skalách zůstal prostor pro německé lezce. Ti se „rvali“ o místní skály, a to nejen kvůli sportovním ambicím, nýbrž i z důvodu politických pohnutek. V roce 1939 zde například vznikla cesta s názvem Rudá hrana, vyvedená komunistou Němcem Köckritzem, nebo naopak Jeschkeho stěna prostoupená pravicově orientovaným Erichem Jeschkem (Hejtmánek 1996: 14-15; Hejtmánek 1998: 96).

Ve stínu německého horolezectví se postupem času začali k těžším a těžším výstupům propracovávat i čeští lezci, kteří techniku lezení i jištění okoukávali od svých německých kolegů. Po první světové válce se pomyslná základna horolezců Českého ráje přesunula z Jičína do Turnova. Prvním zdejším významnějším horolezcem byl Antonín ‚Haryk‘ Zima, jenž důsledně sledoval německé lezce a jejich způsoby zajišťování cest. Spolu se svými kamarády, mezi nimiž se skvěla jména jako Čabelka, Porcal, Soldát, Baudys a Náhlovský (další jména viz Hejtmánek 1996: 16), zakoupili lana v místní provazárně a začali se rychle zlepšovat. V době nezaměstnanosti (období 30. let 20. století) jejich zájem o lezení mírně opadl a z řad místní omladiny se začali vybarvovat další nadějní lezci. Mezi nimi jména jako Vodháněl, Stříbrný, Procházka, Nejedlo či Smítka. Hoši tvořili dobrou partu, kterou nejvíce stmeloval Ladislav ‚Fifan‘ Vodháněl. I díky němu se do skal vrátila stará garda. Výkonnost lezců začala exponenciálně stoupat a brzy již měli zlezené všechny německé cesty. V období okupace pro ně skály byly jakýmsi útekem za svobodou. Mohli zde beztravně lézt, radovat se z prostého pohybu a pobytu v přírodě a beze strachu diskutovat o odporu proti fašismu (Hejtmánek 1996: 15-16).

V průběhu války Skalákem rezonovalo jméno Joska Smítka. Vyučený telegrafní technik, jenž naprosto propadl lezení a ukrýval se v jeskyních Skaláku před totálním nasazením, zde v průběhu pár let objevil spoustu nových věží, staral se o lezecké cesty, a především provedl spoustu nových těžkých prvovýstupů, jimiž posunul lezení na novou úroveň. Jednou z takových byla i Smítkova cesta na Dominstein, již v mém filmu zmiňuje informant Gomi a k níž dodává: „*Smítkovy cesty byly tehdy ve Skaláku hranicí toho, co se vůbec dalo lízt. Klasifikace byla uzavřená a končila stupněm VIIc, jako i tahle jeho cesta. Ačkoliv se dneska spousta cest překlasifikovává, aby ty čísla odpovídaly dnešní době, tohle číslo zůstalo. A když do toho naleze někdo, kdo neleze těžší cesty než VIIc, asi se nad tou náročností a odvážností dost podiví.*“ Joska Smítka usiloval o čistotu lezení a především

o dodržování pískařské tradice. Zasazoval se o co nejnižší počet fixního jištění, a tak na spoustě skal odstranil některé kruhy a nabádal ostatní lezce, aby se co nejvíce dojišťovali textilními smyčemi. Na podzim roku 1944 gestapo objevilo (zřejmě na udání) jeskyni pod Valdštejnem, v níž se Smítka spolu s kamarády Chlumem a Habrem schovával. Ti byli odvedeni, Joska se však zachránil několikametrovým skokem z jeskyně. Během zimy však onemocněl a jeho další osud ve filmu popisuje i jeden z informantů, pamětník Jirka Čihulka. Při útěku z úkrytu od svého otce v Turnově byl dopaden. Spolu s dalšími kamarády, kteří plánovali železniční sabotáž, a s již dříve chyceným K. Chlumem a F. Habrem byli uvězněni v Terezíně a pár týdnů před koncem války bez soudu popraveni (Hejtmánek 1996: 17-18; Švec 2000). Jejich osudy dnes zná snad každý lezec Hruboskalska a jejich prvovýstupy jsou dodnes obdivovány.

Poválečná léta přinesla další známá jména, která dnes nalezneme v průvodcích u spousty význačných prvovýstupů. Mezi nimi byli K. Cerman, V. Karoušek, O. Kopal, R. Kuchař, B. Nejedlo, B. Svatoš, L. Mejsnar a mnozí další (viz Hejtmánek 1996: 18). Tito horolezci patřili mezi tehdejší elitu československého horolezectví, bohužel skály brali spíše jako cvičiště a směřovali zejména do hor. Některým z nich se stala osudná výprava na peruánský Huascarán (ve filmu je na ni odkazováno Gomim a Jirkou Čihulkou) v roce 1970 a jejich jména jsou dnes umístěna na kovových destičkách na horolezeckém hřbitově Cintorín ve Skaláku.

Další generací byli lezci jako Josef Čihula, Václav Chlum ml., bratři Žofkové v Dračích skalách, Vladimír Sochor nebo také známý horolezec Josef Rakoncaj. Jako Turnovák měl skály Českého ráje na dosah, a tak i on se do nich zamiloval, což vystihuje úryvek z jeho předmluvy k horolezeckému průvodci Hruboskalsko I. část: *„Skalák má svoji zvláštní, jedinečnou atmosféru. Je mnoho míst, i pískovců, kde si horolezec daleko lépe zaleze a nemusí se přitom bát, že mu pod nohou upadne stup nebo v ruce zůstane chyt, avšak atmosféra Skaláku je jenom jedna“* (Rakoncaj in Hejtmánek 1998: 5).

Na přelomu tisíciletí Skalákem rezonovala jména Stanislava Šilhána, bratrů Meierových, Miroslava ‚Bojsoy‘ Dědka, Pavla Starého, Miloslava ‚Gomiho‘ Homolky a dalších. Tyto osobnosti hruboskalského lezení jsou stále aktivní nejen lezecky, nýbrž i co se prvovýstupu týče. Zejména bratři Meierovi mají na kontě stovky cest a neustále hledají nové směry. Petr ‚Špek‘ Slanina sice nepatří mezi čistě hruboskalské lezce, ale své místo ve zdejší komunitě jistě zaujímá. Ve Skaláku můžeme jeho podpis najít hned na několika cestách, jež jsou zde považovány za jedny z nejtěžších.

Dnešní doba s sebou přináší trend neustálého zvyšování výkonnosti díky lezeckým stěnám a novým tréninkovým technikám. Mladí kluci jsou dnes schopni lézt cesty, ke kterým se jejich otcové dlouhá léta propracovávali. K jejich smůle však na Hruboskalsku již nezbývá mnoho logických volných směrů, kde by mohli činit své prvovýstupy, proto se velká část mladých přesouvá do jiných lezeckých oblastí.

2.1.1 TJ Český ráj

Dle slov předsedy oddílu TJ Český ráj Miloslava „Gomiho“ Homolky měli lezci v počátcích lezení na Hruboskalsku potřebu se nějakým způsobem organizovat. Vůbec prvním oddílem na Hruboskalsku byl Lezecký kroužek Prachov, jenž vznikl v Jičíně v roce 1907. Postupně začaly vznikat i další oddíly po okolních skalních oblastech. V roce 1941, po neúspěšném založení pobočky Klubu alpistů československých, která nebyla povolena ze stejného důvodu, z jakého byly za protektorátu zakázány i tělovýchovné instituce jako Sokol či Junák, vznikl pod odborem turistiky samostatný oddíl Klub českých turistů v Turnově (Hruboskalsko).

Ke vzniku samotného oddílu TJ Český ráj došlo až v roce 1986. Tehdy byl zamýšlen jako oddíl výběrový, tato myšlenka však dle Gomiho „*brzo vzala za svý*“. V dnešní době oddíl čítá přes 160 členů a sdružuje nejen lezce, ale zkrátka všechny lidi, kteří mají k Hruboskalsku nějaký bližší vztah.

V roce 2000 došlo k připojení Horolezeckého oddílu Turnov a dnes již na Hruboskalsku funguje pouze TJ Český ráj. Oddíl pořádá každoroční jarní zájezdy členů do mnoha lezeckých oblastí po Čechách i Evropě a různí členové oddílu obvykle z vlastní iniciativy pořádají nespočet nejen lezeckých akcí. Jako příklad mohu uvést Prachovskou 24, ve které jde o vylezení co nejvíce věží a cest různých obtížností během 24 hodin. Další akcí je Skalní muž, ve kterém jde taktéž o zlezení co největšího počtu předem stanovených cest, které jsou obvykle poměrně těžké, a chybějící body je potom možné „dopít“ pomocí piv, ta jsou však ohodnocena nižším počtem bodů. Mezi akce, které nezahrnují lezení, patří například festival Póvl či Skalácký duatlon.

Kromě již zmíněného sdružování lidí a pořádání společných akcí zajišťuje oddíl údržbu turistické infrastruktury. Hruboskalské skalní město je plné schodů a zábradlí, které je potřeba každý rok po zimě a následně po turistické sezóně dát do pořádku. Za tímto účelem se pořádá každoroční Otevírání Skaláku na jaře a Zavírání Skaláku na podzim. Po dopolední brigádě, na kterou se obvykle dostaví 100 až 150 lidí a stihne se provést spousta práce, obvykle

následuje guláš v místním bufetu Koupák, což je hlavní místo setkávání zdejší lezecké komunity. Večer obvykle následuje pokračování v podobě zábavy s živou hudbou.

2.2 Antropologie krajiny a místa

Antropologie krajiny je poměrně novodobé odvětví sociální a kulturní antropologie, jímž se autoři začali explicitně zabývat až v 90. letech 20. století. Jednou z prvních autorek, jež upozorňovala na chybějící disciplínu, která by se zabývala problematikou místa a s ním spojených sociálních, kulturních, politických i historických myšlenek, byla antropoložka Margaret Rodman. Tvrdila, že místo je v rámci etnografických výzkumů bráno jako samozřejmost, kterou není potřeba se zabývat. Chtěla, aby antropologie začala uvažovat o složitosti míst a „o tom, jak různí aktéři utváří, zpochybňují a ukotvují zkušenost do míst“ (Rodman 1992: 652 in Křišťuf, Zíková 2015: 11). Prvním významným dílem, zabývajícím se antropologií krajiny, je bezesporu kniha *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space* sestavená autory Ericem Hirschem a Michaellem O’Hanlonem. Hirsch krajinu popisuje jako vztah mezi pozadím a popředím sociálního života. Tvrdí, že lidské zkušenosti a představy jsou vrývány do prostoru a krajina vzniká jako kulturní proces (Hirsch 1995: 5 in Gibas, Pauknerová 2015: 12).

Dalšími autory, kteří následně začali problematiku místa, prostoru a krajiny rozpracovávat, byli například Steven Feld a Keith H. Basso (1996) ve svém díle *Senses of Place*, či editorky Seta Low spolu s Denise Lawrence -Zúñiga v knize *Anthropology of Space and Place: Locating Culture*.

V českém prostředí pak nemohu opominout příspěvek od Přemysla Máchy *Krajiny antropologie a antropologie krajiny* (2010), jenž je jakýmsi úvodem do studií antropologie krajiny a místa a přináší základní přehled světové i české literatury a přístupů k tomuto tématu. Mezi dalšími je potom článek *Fenomenologie prostoru: O geografii místa, krajiny i nepřítomnosti* (2014) Petra Gibase, kniha *Krajina mezi pamětí a zapomináním* (2019) od Karolíny Pauknerové a v neposlední řadě jejich společný článek *Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny* (2009). Krajina, dle popisu Evropské úmluvy o krajině z roku 2000, je „část země, jak ji vnímají místní lidé nebo návštěvníci, která

se v čase vyvíjí v důsledku působení přírodních sil a lidských bytostí“¹¹ (Council of Europe 2000).

Autoři kapitoly *Memory of a Landscape – A Constituent of Regional Identity and Planning?* (Balej, Raška, Anděl and Chvátalová 2010: 108, 111 in Anděl, Bičík, Dostál, Lipský 2010: 107-121) a stejně tak Carl Ortwin Sauer (1925: 343) mluví o krajině jako o médiu, které do dnešní doby přenáší naraci minulých časů. Krajina se v důsledku působení lidské kultury před našima očima (i zcela skrytě) mění, vyvíjí a přetváří. Stejně tak jako se v půdě během procesů usazování vytváří různé vrstvy hornin, v krajině se ukládají kulturní vrstvy, které jsou v průběhu let zanášeny vrstvami novými, či naopak odkrývány působením lidského faktoru. Pauknerová, odkazujíc se na anglického historika Williama George Hoskinse, hovoří o krajině jako o palimpsestu, tedy pergamenu či papyru, ze kterého bylo odstraněno staré písmo a bylo nahrazeno novým. Stará verze se však pomocí určité techniky dá stále přečíst, stejně jako krajina obsahuje pod nynější vrstvou „nánosy“ dřívějších časů, které je i dnes možné odhalit (Hoskins 1955 in Pauknerová 2019: 161). Stejně tak o krajině smýšlí i britský historik F. W. Maitland: „Krajina je kouzelný palimpsest, zápisník historie, v němž se napsaná slova překrývají, ale přesto mohou být rozluštna“ (Maitland in Gojda 2000: 53).

Podle slov Hirsche (1995: 2) jsou dva způsoby, kterými můžeme na jednu a téže krajinu nazírat. Zaprvé je tu krajina, kterou my jakožto outsideři vidíme – lesy, louky, domy, v kontextu této práce potom především skalní věže a masivy, borové hvozdy a pískem zasypané pěšiny. Zadruhé můžeme mluvit o krajině, která je utvářena místní praxí a kterou poznáváme díky práci v terénu a též díky etnografickému popisu a interpretaci. Ve skalních věžích a masivech již nevidíme pouze obrovské monumenty vystupující nad horizont, nýbrž v nich spatřujeme historii, pocity a emoce, přátelství a životní příběhy. První ze zmíněných pohledů můžeme přirovnat k etické perspektivě ve výzkumu, tedy k pohledu výzkumníka, jenž tuto krajinu pouze popisuje. Druhý z pohledů je tzn. emickou perspektivou – pohledem obyvatele krajiny, který tuto krajinu dobře zná a je její součástí (Novotná 2019: 279). Ingold tuto emickou perspektivu popisuje slovy o tom, že „krajina je svět, jak jej znají ti, kdo jej obývají, kdo obývají místa v něm a cestují po cestách, jež tato místa spojují“ (Ingold 2000 in Gibas 2014: 244).

¹¹ Vlastní překlad autorky.

Krajinu tedy nelze chápat pouze jako náhodné uskupení objektů v prostoru, nýbrž jako místo, které svou identitu získává zejména působením člověka a jeho kultury. Přemysl Mácha cituje amerického antropologa Edwarda T. Halla, jenž se jako jeden z prvních pokusil empiricky dokázat, že prostor, tedy i krajina, jsou kulturním konstruktem, a nelze na ně nahlížet jako na samostatné, na člověku nezávislé entity. Svůj postoj shrnuje slovy: „Organismus a jeho biotop tvoří jeden ucelený systém ... uvažovat o jednom, aniž bychom zároveň neuvažovali o druhém, nedává smysl“ (Hall 1968: 86 in Mácha 2010: 229).

Antropology původně opomíjené zkoumání místa a krajiny se postupně proměnilo ve studium a hloubkové pochopení její problematičnosti. „[...] krajina je procesem, je nestálá, politicky neustále znovu vyjednávaná, sociálně utvářená, osobně (a tělesně) zažívaná, zároveň však materiální (ať již fakticky, fyzicky či na rovině představ)“ (Gibas, Pauknerová 2015: 13).

2.2.1 Krajina Hruboskalska

V průběhu svého výzkumu jsem se snažila zjistit, jak hruboskalskou krajinu vnímají místní lezci a její návštěvníci. Pozorovala jsem, jak se lidé k přírodě chovají, jak si o ní povídají, provedla jsem i několik krátkých neformálních rozhovorů s náhodnými turisty a v průběhu rozhovorů se svými informanty jsem se mimo jiné zaměřila právě i na vztah k této krajině. Ačkoliv bych se nerada uchýlila ke zkreslující generalizaci, chtěla bych zde nastínit povahu tří hlavních skupin, do kterých jsem si všechny dotazované osoby pomyslně rozdělila.

První skupinou jsou místní obyvatelé. Jedná se zejména o lezce (měla jsem však možnost hovořit i s pár nelezci), pro které je tato oblast domovská, neboť místo jejich bydliště se nachází v dojezdové vzdálenosti do 15 minut autem. Tito lidé v oblasti Hruboskalska obvykle strávili celý svůj život. Již od mládí navštěvovali zdejší skály a hvozdy a oblast dnes znají jako své boty. Každý z nich je ochráncem přírody a místních skal a kromě samozřejmého dodržování pravidel lezení či pobytu v CHKO Český ráj se o ochranu této krajiny snaží i nabádáním turistů či nemístních lezců ke stejnému chování. Není jim cizí poučit lezce, již nejsou znalí místních poměrů a striktního dodržování tradic, jak mají správně zacházet s lanem a jistíci prostředky, aby neničili skálu. Hruboskalsko je pro ně domovem, který chtějí udržovat a hýčkat. Skály nejsou pouze objekty, na které se dá vylézt a zanechat svůj podpis ve vrcholové knížce. Jsou součástí domova, jistoty i smyslu života. Z mých respondentů tuto skupinu skvěle reprezentuje Bojsa, správce skal ve Skaláku. Během povídání

o trvalosti a pomíjivosti ducha tohoto místa pronáší větu: „*Tak jsem ten patriot no. Mám to tady rád a chtěl bych, aby to tady furt nějak tak zůstalo, abych to ještě furt mohl mít rád*“. Následně odkazuje nejen na silný vliv turismu, v důsledku něhož dochází jak ke znečišťování okolí turistických stezek, tak k ničení turistické infrastruktury, ale též na mladší generaci lezců, kteří svou výkonnost v lezení posouvají stále dál na úkor dodržování tradic, jež doposud celkem úspěšně bránily ničení onoho genius loci Skaláku.

Druhá skupina se nachází na opačném konci tohoto smýšlení. Obvykle jde o turisty, kteří v masovém měřítku navštěvují během svých dovolených různé kouty naší země. Místní příroda se jim líbí, ale nemají k ní žádný vztah. Neznají zdejší historii, nezískali zde žádné životní zkušenosti ani nezažili vrcholy a pády se svými přáteli. Během svého vyhrazeného volného času o letních prázdninách konzumují jedno pěkné místo za druhým, aniž by je zajímalo, zda po sobě ve zdejší krajině nezanechají nějakou nežádoucí stopu. Zdejší krajina v jejich srdci nezanechá žádné stopy, je pouze další atrakcí na seznamu a nezbude po ní nic než fotografie na sociálních sítích. Zaujal mne jeden krátký rozhovor s mladým párem z Plzně, z něhož jako hlavní cíl výletu vyplynulo hledání co nejfotogeničtějších míst. Slečna toužila po pěkných fotkách, které by mohla zveřejnit na Instagramu. Na dotaz, co je na místní krajině nejvíce zaujalo a jaké dojmy si s sebou odvezou zpět domů, se mi dostalo odpovědi, že „*skály jsou pěkný, ale na fotkách už to máme a aspoň se sem nemusíme znova vracet*“.

Do poslední kategorie mi nezbývá než zařadit lidi, kteří se nacházejí na pomezí těchto dvou myšlenkových pochodů. Jedná se o nemístní návštěvníky, kteří se v přírodě umí chovat slušně a rádi zde tráví čas. Neženou se bezhlavě za místy, odkud se nejlépe fotí, ale nepatří ani mezi místní patrioty a osud zdejší krajiny jim klidný spánek neruší. Do této skupiny patří i množství lezců, kteří sem přijíždějí „na návštěvu“ z jiných oblastí, v nichž je zažitá odlišná lezecká tradice. Nikoliv naschvál, ale spíše z neznalosti (kterou by však s trochou chuti mohli přeměnit ve znalost) mnohdy používají techniky jištění, které na zdejším měkkém písku nejsou povoleny. Přijde-li upozornění ze strany místních patriotů, vezmou jej v potaz, ale těžkou hlavu si ze svého chování nedělají. Není to koneckonců jejich domovská oblast, o kterou by museli pečovat jako o vlastní dítě.

Tyto tři kategorie, jež jsou velmi zobecněné a jistě nemohou obsáhnout všechny individuální přístupy ke krajině, jsou právě tím, co nejen tuto krajinu formuje, přetváří a píše její paměť, ale také tím, co se zároveň podílí i na vývoji a proměnách hruboskalské lezecké komunity.

Jistě jsme všichni byli někdy v roli turisty, na novém zajímavém místě, odkud jsme si přivezli pěkné zážitky a desítky fotografií. Některá místa se nám vryla do paměti, jiná si často vybavíme pouze po prohlédnutí oněch fotografií. Ať jsou tato místa sebehezčí, většina z nás se nakonec ráda vrací domů. Není proto divu, že mezi jednotlivými přístupy návštěvníků Hruboskalska nalezneme takové rozdíly. Ostatně jak píše Ingold (1993: 61), skrze žití v krajině se tato krajina stává naší součástí, stejně jako my se stáváme součástí krajiny¹². Prostředí, v němž žijeme a trávíme většinu svého života, je naším domovem. Místem, o které rádi pečujeme a žijeme jím, stejně jako žijeme v něm. Gibas v rozpravě o smyslu místa (sense of place) používá, stejně jako Relph (1976), trefnou metaforu. Podle něho člověk svými kořeny prorůstá do místa a stává se jeho součástí (2014: 236). „Být uvnitř místa znamená přináležet k místu a ztotožňovat se s ním, a čím hlouběji jsme, tím silnější je toto ztotožnění s daným místem“ (Relph 1976: 49 in Gibas 2014: 237).

Během času, který jsem strávila se svými informanty, jsem měla příležitost téměř na vlastní kůži zakusit jejich silný vztah k Hruboskalsku. Příběhy, které mi vyprávěli a pocity, jež popisovali, mi jasně ukázaly, že toto místo pro ně není pouhým uskupením skal, které mají za domem, nýbrž domovem a součástí smyslu jejich života. Jednou z doplňkových otázek, na něž jsem se v rozhovorech doptávala, bylo to, zda by si dokázali představit svůj život někde jinde na planetě. Dostalo se mi následujících odpovědí:

Gomi: „*Ne, vůbec. Dokázal bych si představit, že mám někde v kopcích u moře chalupu, na kterou přes zimu jezdím, kdy se tady nemůže lízt. Ale žít jinde, to bych fakt nechtěl. Vždyť jsem tady doma.*“

Špek: „*Ne, proč? Vždyť tady mám všechno.*“

Bojsa: „*Tak kdybych se narodil jinde, asi bych to měl takhle rád jinde. Ale já jsem spokojenej s tím, že jsem se narodil tady.*“

Jirka Čihulka: „*Já jsem pracovně i lezecky cestoval po celém světě, ale s Miladou jsme se shodli, že tady to máme nejradši, že tu zůstaneme.*“

Petr Prachtel: „*No tak já jsem se Zorou chtěl zůstat v zahraničí, když to ještě šlo. Ale ona byla takovej rodinnej typ, ta se chtěla vrátit do toho svého rodného hnízda. Ale jak jsme*

¹² Vlastní překlad autorky.

pak obsadili ty Jizerky, tak to jsem to tady měl rád, no to víš, že jo. Sice nás hákovali a chtěli mě zavřít, ale jo, já to tady měl vždycky rád.“

2.2.2 Paměť krajiny

Karolína Pauknerová se věnuje antropologii a archeologii krajiny. Ve své knize *Krajina mezi pamětí a zapomínáním* pojednává právě o procesu paměti a zapomínání v krajině. Píše, že „paměť je v krajině přítomná v různých materiálních stopách, které jsou buď zcela nebo částečně viditelné, anebo skryté pod dalšími vrstvami času“ (Pauknerová 2019: 11). Konkrétním příkladem takové paměti ve Skaláku mohou být například zdejší dominanty zámek Hrubá Skála, hrad Valdštejn nebo v lesích schované Lázně Sedmihorky. Paměti místních skal jsou však i samotné výtvořené lezců v podobě linií ve skalních stěnách, jež jsou viditelné díky fixnímu jištění, ošlapaným stupům či rýhám od lana. Do zapadlých věží a masivů vytesané dávno uplynulé letopočty, jeskyně, ve válečných letech upravené na trvalý bivak¹³ nebo staré, dnes již nepoužívané cesty pro kočáry, to vše je nyní skrytou připomínkou starých časů, které však jsou těm, kdo se dívají, neustále odhalené. V krajině „prakticky každý zásah člověka zůstává nesmazatelně zapsán a za vhodných podmínek se může dříve či později projevit“ (Gojda 2000: 55).

Podle Pauknerové paměť v krajině existuje nejen jako ony materiální stopy, avšak též jako vzpomínky skupin i jednotlivců, jako například příběhy vyprávěné u večerního ohně na turnovské horolezecké chatě. „Právě prostorový aspekt paměti vede k vytváření kolektivních obrazů, vzpomínek a skrze příběhy o místech v krajině se beztvary prostor stává čitelným polem vytvářejícím náš domov“ (Basso 1996 in Zíková, Fatková 2013: 37).

Další připomínkou minulosti v krajině nám mohou být i mapy, deníky či jiné písemnosti (Pauknerová 2019: 11). Především díky vzpomínkám mých informantů a existenci historických materiálů, jako jsou osobní lezecké deníky a fotografie, nebo kolektivní archivní záznamy ze schůzí oddílu, lezecké průvodce či vrcholové knížky, jsem měla příležitost ponořit se do místí paměti hruboskalské krajiny co nejhlouběji.

V souvislosti s pamětí je třeba zmínit i zapomínání. Podle Marka Augého jsou vzpomínky „vytvořeny zapomínáním, jako jsou tvary pobřeží vytvořeny mořem“ (Augé 2004:

¹³ Bivak – nouzový příbytek (ve skalách obvykle jeskyně), která slouží ke krátkodobému i dlouhodobému úkrytu před nepřízní počasí. Mnohé ze známých bivaků ve Skaláku byly v době 2. světové války obývány místními lezci, již se nechtěli války účastnit. Patřili mezi ně zejména Joska Smítka a bratři Karel a Václav Chlumové.

20 in Pauknerová 2019: 166). Nejen v lidské paměti, nýbrž i v paměti krajiny je zapomínání přirozeným procesem. Podle Pauknerové (2019: 20-21) dochází k zapomínáním dvěma způsoby. Jedním je eroze, druhým převrstvování. Při erozi dochází k vymizení míst paměti, zapomenutím jejich účelu, či odstranění činností, jež byly v daném místě provozovány a dávaly mu tak konkrétní smysl. Pamětník Jirka Čihulka se v rozhovoru zmiňuje o svém dětství, jež strávil v restauraci na Hradě Valdštejn, kterou spravovali a obsluhovali jeho rodiče (i on sám). Ačkoliv i dnes je v místě původní restaurace bufet, kde se zastavují turisté během svých výletů, původní účel již vymizel. „*Já když se podívám dneska, jak to na Valdštejně vypadá, tak se mi chce brečet. Když já byl dítě, tak hospoda na Valdštejně byla centrem pro místní lezce. Zažili jsme tam spoustu skvělých příhod, upevňovali kamarádství, no zkrátka a dobře, bývalo to místo, které jsme měli všichni rádi. Řekni mi, kdo z lezců dneska na Valdštejně chodí...*“ Prázdnotou zejí i bivaky, které byly za dob 2. světové války a následně i v období komunismu obývány lezci, kteří zde hledali úkryt před gestapem či pouze klid a bližší přístup ke skalám.

Jako příklad převrstvení je přímo ze skalního prostředí možné zmínit přejíšťování lezeckých cest. V některých případech k němu dochází, když stávající fixní jištění již není bezpečné a musí se přemístit zpravidla o několik metrů vedle. V jiných případech jde o rivalitu mezi lezci, kdy jeden nesouhlasí s výsledkem prvovýstupu druhého, a proto jeho cestu změní (kruhy odstraní či přidá). Podobným příkladem může být případ, kdy si jeden lezec přivlastní prvovýstup jiného lezce, a v průvodci je tak napsáno nesprávné jméno. Obvykle však jméno správného prvovýstupce zemře spolu se všemi, kdo si tuto konkrétní situaci pamatovali. V obou případech je původní stopa je do paměti krajiny stále vryta, avšak skryta pod novou vrstvou, již je těžké prohlédnout.

Historie Skaláku, jak ji známe dnes, již zcela jistě také prošla fází zapomínání. Informant Gomi, spoluautor horolezeckých průvodců *Hruboskalsko*, mi během rozhovoru popisoval, jak vznikaly kapitoly týkající se zdejší historie a vývoje lezení. Rešerše dostupných historických pramenů (oddílové kroniky a zápisy schůzí, novinové články apod.) byla doplněna o vzpomínky pamětníků. Během tohoto procesu autoři přišli na to, že každý z pamětníků si některé situace pamatuje jinak. Nezbyvalo tedy nic jiného, než dohledat co nejvíce možných informací a sepsat co nejpravděpodobnější verzi dané historické události. „*To víš, že to všechno asi nebylo tak, jak to máme v průvodci. Sepsali jsme prostě to, co si kdo pamatoval, nebo co jsme si i my pamatovali, protože spousta těch místních legend jsme ještě*

zažili. Dost informací tam samozřejmě chybí, protože zkrátka umřely s těmi, kdo je měli v hlavě.“

2.2.3 Kolektivní a individuální paměť

V rámci rozhovorů jsem narazila na občasně nesrovnalosti ve výpovědích informantů. Později mi došlo, že ne vše, co se kolektivně tvrdí a k čemu se každý hlásí, je jediná, celou komunitou uznávaná pravda, nýbrž že každý jedinec může mít pohled na danou problematiku odlišný od ostatních. Stejně jako Durkheim tvrdí, že „skupina myslí, cítí, jedná zcela jinak, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni“ (Durkheim 1926: 136 in Šubrt 2011: 399), je tomu obdobně i s pamětí. Podle Halbwachse (2009 in Šubrt 2011: 400) je individuální paměť kulturním produktem. Lidské vzpomínky jsou podle něho výsledkem myšlení skupiny, vzájemných interakcí a komunikace

Při jednom večerním hromadném posezení na Koupáku se vyprávěla historka o prvovýstupu na jednu z hruboskalských věží. Zajímaly mne podrobnosti, ale nechtěla jsem skupinu vyrušovat dotazy, proto jsem se o pár dní později při společném lezení na onen prvovýstup optala Gomiho. Ačkoliv v základu se mi dostalo stejných informací jako od skupiny, Gomi si pamatoval jisté podrobnosti, díky nimž celá popisovaná situace vyzněla zcela jinak. Začala jsem si proto více všimnout toho, jak dané události interpretují jednotlivci a jak jsou vnímány celou skupinou.

2.2.4 Cintorín

Trvá okouzlení, zvoní karabina o kruh, skála hřeje, zní smích. Postůj a zavzpomínej, neboť to největší mezi horolezci je přátelství.

Pierre Nora (1966 in Zíková, Fatková 2015: 37) hovoří o místech paměti (hřbitovy, památníky aj.), „v rámci nichž dochází k materializaci kolektivně sdílených představ a následné reprodukci kolektivního vědomí následným generacím“. Jedním z takových míst je symbolický hřbitov Cintorín. Nachází se na žluté turistické cestě přímo pod Mariánskou vyhlídkou. Původní myšlenka k realizaci horolezeckého hřbitova pochází od místního významného lezce a sochaře Valeriána ‚Rišíka‘ Karouška. Než však stihl svůj záměr uskutečnit, jeho život, spolu s životy dalších 13 spolulezců, ukončila lavina pod Huascaránem v Peru. Právě tato tragédie, jak vypráví informant Gomi, byla nakonec impulsem pro realizaci

tohoto symbolického hřbitova. K jeho otevření došlo roku 1971. Zpětně byly na stěnu skály umístěny i desky se jmény horolezců, kteří tragicky zahynuli od konce 2. světové války, a to nejen při lezení. Mezi nimi byla i jména krále Skaláku Josky Smítky a bratrů Chlumových, již byli popraveni gestapem (Hruboskalsko).

Správou hřbitova se dnes zabývá oddíl TJ Český ráj. Každý rok na Štědrý den se zde koná mše za zesnulé kamarády a akci navštěvují desítky lidí z okruhu přátel a rodin zesnulých horolezců. Mezi jmény na stěně již nejsou pouze místní lezci, nýbrž všichni lezci z republiky, již zahynuli při výkonu lezení a horolezectví. Informační tabule seznamuje s osudy jmen na skále i kolemjdoucí turisty. Bylo pro mne velmi zajímavé se na tomto místě občas posadit a pozorovat obličej lidí, kteří se právě dočetli o tragédii v Peru. Celý prostor Cintorínu na chvíli utichl a vzduchem letěly myšlenky o zesnulých horolezcích, jejichž jména návštěvníci obvykle ani neznali.

2.3 Antropologie sportu

Jedním z prvních průkopníků antropologie sportu byl argentinský antropolog Eduardo P. Archetti. Hovořil o sportu jako o kulturním konstruktu, jenž „umožňuje symbolickou komunikaci mezi účastníky“ (Archetti 1999 in Jetmarová 2017: 55). Zde je řeč zejména o kolektivních sportech, míčových hrách. Právě těm se věnuje velká část odborných prací (Vennum 1994; Robidoux 2001; Archetti 1999). Lezení patří mezi sporty individuální. Toto zařazení vychází z prostředí soutěžního sportovního lezení, kde mezi sebou soupeří jednotlivci, nikoliv sehrané týmy. Jedná se o pohybově velmi komplexní sport, jenž zapojuje všechny svaly těla a piluje lezcovu rovnováhu.

Přestože se jedná o individuální sport, zřídka se ve skalách objeví lezec, jenž přelézá věže bez jistění spolulezcem. Naopak velmi častý je pohled na nemalé skupiny lezců, kteří obsadí prostor pod vybranou věží a postupně, za křiku povzbuzujících slov svých kamarádů, nastupují do různě obtížných výstupů. Z obyčejného lezení se tak nakonec stává kulturní akce, z níž jsou často zveřejněny záběry či fotografie na sociálních sítích a o které se zaníceně diskutuje po večerech na Koupáku.

Každý lezec má jinou povahu. Někteří vyhledávají odlehlé lezecké sektory, které navštěvují se svým věrným spolulezcem a vyhýbají se jakýmkoliv sociálním interakcím (včetně kulturních večerů nad pivem). Pro jiné je naopak lezení založeno právě na společném sdílení úspěchů i neúspěchů a vzájemném obohacování, ať už ve spojitosti s lezeckou

technikou a jištěním, nebo s tématy, která se během dne pod skálou stihnout prodiskutovat. Svými slovy to potvrzuje i Bojsa: „*Hele ty nejlepší zážitky, na který často rádi vzpomínáme, jsme většinou zažili v partě. Nechci říct, že by lezení ve dvou bylo o ničem, většinu času to tak děláme, protože parta se nesejde vždycky. Ale v těch dvou je to většinou vyloženě o lezení, kdežto v partě je to i nějaký takovej kulturní zážitek, taková lezecká socializace, výměna zkušeností a hlavně sdílení té radosti z lezení je mezi lidma snazší než bez nich.*“ Archettim popisovaná symbolická komunikace mezi účastníky se tak dá přenést i do tohoto individuálního sportu.

Pískovcové lezení klade na jeho vyznavače vysoké nároky. Kromě výborné fyzické kondice, síly a ohebnosti, které jsou zapotřebí ve všech odvětvích lezení, je při lezení na písku zapotřebí i skvělá psychická připravenost. Jen si představte lezce, jenž prostupuje Údolní stěnou Kapelníka (přes 50 metrů vysoká stěna s vyšší obtížností lezení), zakládá tenké smyčky do puklin, které cestou najde a míří k jedinému kruhu této cesty, osazenému ve 27 metrech nad zemí. Pokud se tomuto lezci pod kruhem rozklepou kolena a uklouzne, čeká ho pád až na zem, případně pád do vlastního jištění, které je málokdy jistotou. „Píškař“ by měl být nejen schopný zachovat klid ve chvílích, kdy jej začíná ovládat strach, ale především by měl být mentálně natolik vyzrálý, aby dokázal určit, co je nad jeho síly, nebo co naopak hravě zvládne. Důležitou roli zde hraje sebereflexe, která by měla provázet každé lezení. Lezec musí vědět, nakolik dobře zvládá zakládat vlastní postupové jištění, neboť to je základní klíč k tomu, aby se člověk na skalách nezabil. Jak praví informant Bojsa: „*Při tom lezení musíš vědět, že to děláš tak nějak bezpečně. A ne tam prostě naburácet jako kamikaze, že prostě buď to vyjde, nebo to nevyjde.*“

2.4 Hruboskalská lezecká komunita

Zcela zásadní pro pochopení principů, na nichž funguje hruboskalský oddíl TJ Český ráj a celá jeho členská základna včetně lezců, kteří sice nejsou členy, ale Skalák je pro ně taktéž domovem, bylo uvědomění si důležitosti historického vývoje zdejšího lezení. Povahu dnešní lezecké komunity na Hruboskalsku nelze chápat pouze v kontextu dnešní doby, nýbrž v kontextu celého jejího vývoje od počátku 20. století. Místní historie je ukotvena nejen skrze letopočty a legendární jména v horolezeckých průvodcích, ale také v každém z lezců.

Stěžejním prvkem místní kultury je zažitá lezecká tradice. Jak již bylo zmíněno v úvodu práce, „píškařina“ je specifickým odvětvím sportovního lezení. Skály

na Hruboskalsku jsou tvořeny velmi měkkým pískovcem, jenž se snadno drolí a ulamuje. Je zde proto vyloučeno, na rozdíl od lezení na jiných typech hornin, používat k jištění kovové jistící pomůcky, jako jsou vklíněnce či friendly. Místo nich se používají textilní smyce a uzly různých tvarů a velikostí, které se zakládají do spár, děr nebo se provazují okolo hodin a hrotů a lezci se jimi dojišťují v úsecích, které nejsou zajištěny fixně osazenými kovovými kruhy. S tradicí takového lezení začali už jeho průkopníci, němečtí kolegové. Naším českým lezcům nezbylo nic jiného než následovat své kamarády, naučit se smyčkovat a pouštět se do odvážných výstupů.

Večery na Koupáku obvykle probíhají v duchu popíjení zaslouženého piva a rozpravách o tom, co kdo vylezl, kde „zapytlil“¹⁴, na co se chystá, kam jde založit uzal, případně jak dobře či špatně někdo provedl ten který prvovýstup. Do těchto témat se mnohdy zařadí i vzpomínky a zážitky, ať už společné či individuální, případně se řeč stočí k běžným každodenním problémům. Většina místních lezců jsou kamarádi. Jak jsme se i ve filmu mohli přesvědčit, i mezi těmito kamarády vznikají neshody a v rámci lezecké komunity dochází k rozporům. To však není záležitostí pouze komunity na Hruboskalsku. Téma prvovýstupů, jež bylo ve filmu nakousnuto, a taktéž téma používání magnézia¹⁵, bývají důvodem sporů mezi lezci napříč celou republikou.

K problematice prvovýstupů a magnézia bych se zde chtěla okrajově zmínit, neboť z většiny provedených rozhovorů bylo patrné, že bývají nejčastějším důvodem sporů mezi lezci na Hruboskalsku. V obou případech stojí na jedné straně lezci-klasici, kteří chtějí dodržovat zažitou tradici za každou cenu a zároveň se snaží o udržení estetiky přírodního prostředí, již narušují nejen kovové jistící prostředky ve stěnách skal, ale taktéž bílé zbarvené chyty od magnézia. Na straně druhé je tu tábor ambiciózních, mnohdy mladších lezců, kteří se často ženou za lepšími fyzickými výkony, k nimž jim výrazně pomáhá právě používání magnézia, nebo kteří si zkrátka nemohou pomoci, protože prvovýstupectví je jejich droga. Tento spor je patrný i z filmu, jenž je součástí této bakalářské práce. Na straně jedné zde stojí informant Špek, autor stovek prvovýstupů, který svou vášeň k prvovýstupectví označuje za „úchylárnu“. Na straně druhé stojí informant Bojsa, místní patriot, jenž se snaží skály zachovat v takovém stavu, aby na každém metru nebyly patrné stopy po člověku v podobě kovových kruhů a obílených chytů ve stěnách. Spor mezi těmito dvěma aktéry však nelze vidět černobíle. Ačkoliv si Špek nemůže pomoci a vytváří velké množství nových cest, nedá

¹⁴ Zapytlit = nedolézt danou cestu.

¹⁵ Bílý přípravek v práškové či tekuté formě, jenž zabraňuje pocení rukou a pomáhá tak zvyšovat výkony při lezení.

se říci, že by pouze „čistil masivy po dvou metrech“ (Bojsa) a vytvářel na skalách nesmyslné směry. Nedělá prvovýstupy za každou cenu, pokud v nich nevidí žádnou logiku. Stejně tak Bojsa neodsuzuje lidi, kteří se prvovýstupectví věnují, naopak i on sám má na svém kontě něco přes sto vlastních prvovýstupů. Tito dva lezci se sice neshodují v jedné ze zásadních otázek dnešního lezení, přesto jsou však schopni spolu vycházet jako kamarádi i jako pracovní partneři.

Takových příkladů by se v rámci místní komunity dalo najít hned několik. Problematiku sporů v rámci komunity komentuje Bojsa: „*Hele to je asi stejný jako všude. Každý je největší drsňák večer u piva, vyčte ti, co všechno děláš špatně, ale druhý den s tebou jde zase lízt a je naprosto v pohodě.*“ Jirka Čihulka k tomu dodává popis situace ze 60. let: „*To víš, že se kluci taky hádali. Jeden řekl o druhým, že to nelezl čistě, jen aby byl považován za toho prvovýstupce. Ale ona to byla taková zdravá rivalita. Nakonec se spolu zase navázali na lano a byli kamarádi, možná dokonce i lepší než dřív.*“

Místní lezecká komunita by se dala popsat jako skupina lezců a lezkyň, pro něž je lezení nejen koníčkem, ale pro většinu i životním stylem. Jedná se o kamarády, známé i členy rodin, kteří nejenže lezou na jednom a tom samém písku, ale taktéž dodržují stejné lezecké tradice, účastní se společných akcí a Hruboskalsko je pro ně domovem. Každý zná místní historii a ne každý ji promítá do svého každodenního lezeckého života, avšak tradici se snaží ctít snad všichni a to je to hlavní, co zdejší lezce spojuje.

3 Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala kulturou krajiny Hruboskalska a místní lezeckou komunitou. Teoretickými východisky pro mne byly antropologie krajiny, místa a antropologie sportu. Výzkumná data jsem sbírala pomocí polostrukturovaných a neformálních rozhovorů, zúčastněného a nezúčastněného pozorování. Tato metodologie je popsána v první části práce. Vzorek informantů byl tvořen pěti lezci z Libereckého kraje, pro něž je Hruboskalsko domovskou lezeckou oblastí. Hned na počátku výzkumu jsem zjistila, že předem zamýšlené polostrukturované rozhovory nebudou v mém případě vhodnou metodou. Moji informanti byli natolik přátelští a otevření, že bylo lepší nechat hovor plynout podle nich, tedy zcela nestrukturovaně. Díky tomu jsem sice sesbírala velké množství dat a zejména audiovizuálního materiálu, jenž bylo poměrně náročné v následné postprodukci sestříhat, zároveň jsem se však díky rozmanitým odpovědím informantů dozvěděla o zdejší lezecké komunitě i věci, které bych z polostrukturovaných rozhovorů nezjistila.

V další části jsem představila etnografický film *Vzpomínky v písku*, jenž je součástí této práce, a krátce se zmínila o etické stránce výzkumu. V teoreticko-výzkumné části jsem potom rozpracovala jednotlivá teoretická východiska a podpořila je názory informantů a vypořizovanými skutečnostmi.

Odpovědi na výzkumné otázky byly nastíněny v průběhu celé práce, v závěru se tedy budu věnovat jejich shrnutí.

První z otázek se týkala formování hruboskalské lezecké kultury a jejích proměn v průběhu let (*Jakým způsobem se formovala hruboskalská lezecká kultura a jaká je zkušenost místních lezců s jejími proměnami v průběhu let?*). Toto téma je rozepsáno především v kapitole 2.1 (*Historie lezení na Hruboskalsku*). Počátek toho, čemu se již dle dnešních měřítek dá říkat lezecká komunita, bychom mohli hledat v prvním desetiletí 20. století. Tehdy se v oblasti Prachovských skal a Českého ráje začali objevovat první lezci, zejména německého původu, kteří zde zdolávali obtížné věže. Jakmile byli spatřeni místními obyvateli, zájem o lezení začal téměř exponenciálně růst. Sny o tom, že se zdejší lezci někdy dostanou na vrcholky mohutných, děsivě vyhlížejících věží, se staly skutečností. Němci byli důkazem toho, že pohyb v těžkých stěnách je možný a kromě potřebné odvahy dodali

hruboskalským lezcům též cenné rady ohledně techniky jištění, která byla klíčem ke zdolávání obtížných výstupů mimo „bezpečné“¹⁶ komíny.

Rok od roku se lezci neustále zlepšovali jak v lezeckých schopnostech a dovednostech, tak i ve způsobech zajišťování cest. Zdokonalovali způsoby zakládání uzlů a smyc, což jim umožnilo bezpečněji přelézat německé cesty, v nichž byl jen tu a tam nějaký fixní jistící prostředek. Všichni si mezi sebou navzájem radili, starší a zkušenější lezci brali pod svůj dozor mladé chlapce a všichni společně budovali komunitu založenou na vzájemném přátelství a silném vztahu k lezení a přírodě. Každé období mělo své lídry, kteří udávali správný směr. Byl kladen velký důraz na dodržování tradice, jež spočívala v čistém lezení (lezení odspodu, nepřivlastňování si cizích cest, nevyužívání postupového jištění jako technických pomůcek pro usnadnění výstupu apod.) a ohleduplnosti k lezcům i okolní krajině. Tento model přetrval až do dnešních dob. Přestože novodobý trend tlačí lezce k posouvání fyzických možností k téměř nedosažitelným mezím, tradice zarytá hluboko do skal hruboskalské krajiny se stále drží a místní lezci ji uchovávají v paměti a vštěpují i těm nejmladším. Koneckonců jsou to právě místní skály a lezecká tradice, co zdejší komunitu drží pohromadě.

Ve druhé otázce jsem se zabývala individuální a kolektivní pamětí hruboskalských lezců (*Jaká je individuální i kolektivní paměť lezců spojená s krajinou Hruboskalska?*). Jak bylo zmíněno v kapitole 2.2.3 (*Kolektivní a individuální paměť*), vzpomínky informantů na konkrétní události či osobnosti nejsou vždy shodné se způsobem, jakým je interpretuje celá skupina. V průběhu výzkumu jsem se na tuto skutečnost zaměřila, abych zjistila, čím je způsobena a zda má nějaký hlubší význam v celé této problematice. Zjistila jsem, že hlavní rozdíly mezi vnímáním jednotlivců a celé skupiny jsou zejména v individuálním cítění. Každý z lezců vnímá krajinu Hruboskalska a situace, které se v ní odehrávají, odlišně od ostatních. Pro některé jsou určité události příjemným kulturním zážitkem, pro jiné mají velkou citovou hloubku a pro někoho se naopak mohou stát traumatem. Kolektivní vzpomínku potom obvykle tvoří většinový dojem, s nímž se ne každý může ztotožnit. Po nějakém čase se kolektivní vzpomínka opakovaným vypravováním natolik zažije, že lidé postupně přestávají sdílet vlastní interpretace. V některých případech pro mne bylo poměrně náročné zjistit, jaké

¹⁶ Mezi lezci se traduje, že lezení komínů je snadný styl, neboť je prý nemožné z nich vypadnout. V dřívějších dobách lezci začínali právě tímto lezením, neboť neměli dostatečné zkušenosti se správným jištěním a ve většině případů jim též chyběl přístup k lanům a dalším pomůckám, které jsou k bezpečnému jištění zapotřebí. Lezení komínů lehčích obtížností je skutečně o něco bezpečnější než nejištěný pohyb v holé stěně. Důkazem toho jsou i všichni moji informanti, kteří své lezecké začátky strávili taktéž sevření skalami uvnitř komínů.

byly individuální dojmy informantů spojené s konkrétními situacemi, neboť všichni již byli silně ovlivněni vnímáním celé skupiny. Výjimkou byli dva nejstarší informanti, jejichž interpretace měly jiný charakter. Porozumění, proč tomu tak je, přišlo ve chvíli, kdy informant Jirka Čihulka popisoval stáří jako stav, kdy je člověk izolován od zbytku komunity, nemá s kým sdílet své myšlenky a jeho vzpomínky tedy nejsou ovlivněny kolektivní interpretací.

Poslední otázka mi měla pomoci zodpovědět, jak působení zdejší lezecké kultury mění regionální charakter hruboskalského skalního města (*Jakým způsobem se mění regionální charakter hruboskalského pískovcového skalního města v důsledku působení lezecké kultury?*). Tato otázka se prolínala celým mým výzkumem a příklady k této problematice můžete nalézt v celém textu práce. Podrobnější zmínka se nachází v kapitole 2.2.2 (*Paměť krajiny*). Vstoupíte-li do tohoto skalního města, zcela jistě poznáte, že se nacházíte v oblasti, která „patří“ lezcům. Když se za hezkého počasí rozhlédnete po krajině, spatříte obvykle hned několik barevných dvojic spojených lanem, které se snaží vystoupit na vrchol skály. Uslyšíte výkřiky, nadávky, pochvaly i povzbuzování. V uších vám zazní orchestr zvonění karabin. Pokud vás zaskočí letní bouře, nejspíš se ukryjete do jeskyně pod Slunečnou věží, stejně tak, jako to dělával Joska Smítka při svém utajeném pobytu ve Skaláku. V zimě ve skalách naopak najdete ticho a prázdno. Ve stěnách obrovských masivů spatříte kovové kruhy, jež vám mohou vyprávět mnoho příběhů, které se tu za desítky let odehrály. Při svém odchodu potom sejdete strmé schody a ani se nezamyslíte, kdo je tu pro vás zanechal. Tyto schody, jeskyně a kruhy „patří“ místním lezcům. Ony barevné povykující dvojice ve stěnách skal jsou zdejší hazardéři a podivíni, jak je často vnímáte, pro něž je Hruboskalsko domovem. Stopy po jejich působení jsou vidět téměř na každém kroku, i přesto jsou to však oni, kdo zdejší krajinu udržují co nejvíce nedotčenou. Posadíte-li se večer na Koupák, poznáte je. Nejveselejší stůl s největším počtem židlí, u něhož se vede vášnivá debata o tom, jaké potíže dnes při lezení každého potkaly. Ruce sedřené do krve, písek ve vlasech a úsměv od ucha k uchu, který značí radost z dalšího dne stráveného se „svými“ lidmi na „vlastním“ písečku. Kromě místních lezců zanechávají podpis v krajině Hruboskalska také lezci-návštěvníci a turisté. I oni jsou těmi, kdo utvářejí regionální charakter tohoto místa a díky nimž je podoba dnešního Skaláku právě taková.

Pevně věřím, že tato práce pomohla přiblížit povahu hruboskalské lezecké komunity a kulturu krajiny Hruboskalska, o nichž zatím nebylo mnoho publikováno a zůstávaly tak světu skryty. Pomocí výpovědí informantů a popisu různých situací jsem se snažila přinést co nejautentičtější popis Skaláku a zdejších lezců. Skrže etnografický film a záběry, jež nejsou

jeho součástí, jsem se pokusila přispět k uchování paměti tohoto místa a lidí, pro něž je domovem. Celý výzkum byl pro mne velkým přínosem, neboť mi umožnil nahlédnout do komunity, k níž jsem dříve neměla tak otevřený přístup. Vážím si veškerého času, jenž mi moji informanti věnovali a těším se na naše další setkání v prosluněných skalách.

Seznam použité literatury

- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. *Český ráj*. Dostupné z: <https://www.nature.cz/> [2. 8. 2022]
- Anděl, J., I. Bičík, P. Dostál, Z. Lipský, S. Shahnshin (eds.) 2010. *Landscape Modelling: Geographical Space, Transformation and Future Scenarios*. New York: Springer.
- Augé, M. 2004. *Oblivion*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Archetti, E. P. 1999. *Masculinities. Football, Polo and the tango in Argentina*. Oxford: Berg.
- Balej, M., P. Raška., J. Anděl, A. Chvátalová 2010. Memory of a Landscape – A Constituent of Regional Identity and Planning? in J. Anděl, I. Bičík, P. Dostál, Z. Lipský, S. Shahneshin (eds), *Landscape Modelling. Geographical Space, Transformation and Future Scenarios. Urban and Landscape Perspectives*, 107–121. New York: Springer.
- Basso, K. H. 1996. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Council of Europe 2000. *The European Landscape Convention (Florence, 2000)*. Available at: <https://www.coe.int/en/web/landscape/the-european-landscape-convention> [21. 8. 2022]
- Creswell, J. W. 1998. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Durkheim, É. 1926. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.
- Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.
- Feld, S., K. H. Basso 1996. *Senses of place*. Santa Fe, Seattle: University of Washington Press.
- Gibas, P., K. Pauknerová 2009. Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny, *Český lid* 2: 131–146.
- Gibas, P. 2014. Fenomenologie prostoru: O geografii místa, krajiny i nepřítomnosti, in R. Osman, R. Matoušek, *Prostor(y) geografie*, 231–249. Praha: Karolinum.

- Gibas, P., K. Pauknerová 2015. Krajina a antropologie in P. Křišťuf, T. Zíková a kol. *Výzkum krajiny: Vybrané antropologické a archeologické metody*, 8–13. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Gojda, M. 2000. *Archeologie krajiny: vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha: Academia.
- Halbwachs, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hall, E. T. 1968. Proxemics. *Current Anthropology*, 9: 83–95.
- Hejtmánek, P., M. Homolka, J. Sochor 1996. *Hruboskalsko 1. díl*. Jablonec nad Nisou: Nakladatelství Hejtmánek.
- Hejtmánek, P., M. Homolka, J. Sochor 1998. *Hruboskalsko 2. díl*. Jablonec nad Nisou: NH Savana.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hirsch, E., M. O’Hanlon (eds.) 1995. *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press.
- Hoskins, W. G. 1955. *The Making of the English Landscape*. Beaminster: Little Tollers Book.
- Hruboskalsko. *Historie oddílu*. Dostupné z: <https://www.hruboskalsko.cz/tj-cesky-raj/historie-oddilu> [21. 8. 2022]
- Hruboskalsko. *Horolezecký hřbitov – Cintorín*. Dostupné z: <https://www.hruboskalsko.cz/ostatni/horolezecky-hrbitov-cintorin> [26. 8. 2022]
- Ingold, T. 1993. The Temporality of the Landscape, *World Archeology* 2: 152–74.
- Ingold, T. 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge..
- Jetmarová, J. 2017. O liminalitě, communitas a dotecích Absolutna. Fenomenologie ultravytrvalostního sportu, *Český lid* 1: 53–70.
- Kolem Skal!* – 2. JIZERKY 2020. J. Šimánek, Hanibal sport, 13 min.
- Křišťuf, P., T. Zíková a kol. (2015). *Vybrané antropologické a archeologické metody*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Mácha, P. 2010. Krajiny antropologie a antropologie krajiny, *Český lid* 3: 225–246.

Maitland, F. W. 1897. *The Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England*. London: Cambridge.

Nichols, Bill 2010. *Úvod do dokumentárního filmu*. Praha: Akademie múzických umění (AMU).

Nora, P. 1996. Mezi pamětí a historií: problematika míst. Antologie francouzských společenských věd: *Město, Cahiers du Cefres* 10: 39–64.

Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.

Od palice k vrtu 2013. J. Šimánek, Direct Alpine, 31 min.

ONSAJT: Bojsa 2016. Hanibal sport, 21 min.

Pauknerová, K. 2019. *Krajina mezi pamětí a zapomináním*. Praha: Karolinum.

Pokéron 2016. Hanibal sport, 10 min.

Powdermaker, H. 1966. *Stranger and Friend*. New York: W.W. Norton.

Rakoncaj, J. 1998. Předmluva, in P. Hejtmánek, M. Homolka, J. Sochor, *Hruboskalsko 2. díl*, 5. Jablonec nad Nisou: NH Savana.

Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion.

Robidoux, M. 2001. *Men at Play: A Working Understanding of Professional Hockey*. Kingston: McGill-Queens University Press.

Rodman, M. C. 1992. Empowering Place: Multilocality and Multivocality, *American Anthropologist* 3: 640–656.

Sauer, C. O. 1925. *The Morphology of Landscape*. Berkeley: University of California Press.

Schütz, A. 1944. The stranger. *American Journal of Sociology* 6: 499–507.

Soukup, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.

Šubrt, J. 2011. Kolektivní paměť: Na okraj jedné legendy, *Sociologický časopis* 2: 395–406.

Švec, M. 2000. *Vznik a vývoj pískovcového lezení do konce 20. století*. Dostupné z: <https://www.hruboskalsko.cz/archiv/historie-lezeni-na-hruboskalsku/vznik-a-vyvoj-piskovcoveho-lezeni-do-konce-20-stoleti-78> [25. 8. 2022]

Vennum, T. 1994. *American Indian Lacrosse: Little Brother of War*. Washington, D. C.: Smithsonian Institution Press.

Zíková, T., G. Fatková 2014. Lokální identita a paměť krajiny: významné krajinné komponenty v perspektivě aktérů, *Národopisná revue* 3: 203–216.